

Nikolaj Vasiljevič Gogol (1809 – 1852): Revizor (1836)

První dětství

Pokoj v domě hejtmana – vůdčí úřední osobnosti v nejmenovaném maloměstě.

HEJTMAN, SPRÁVCE CHUDINSKÉHO ÚSTAVU, ŠKOLNÍ INSPEKTOR, OKRESNÍ SOUDCE, OKRESNÍ LÉKAŘ.

HEJTMAN: Pánové! Jsme tu všichni? Je zle: jede k nám revizor! (...)

SPRÁVCE: Jak to revizor?

HEJTMAN: Revizor z Petěrburgu. Inkognito.

SOUDCE: Ne! (...)

HEJTMAN: Já to tušil! (...) Já vám ten dopis přečtu. Od Andreje (*na Správce*), vy ho znáte... „Příteli milný, kmotře a příznivče...“ (*brumlá – oči mu běhají po rádcích*) „...abych tě honem informoval“ – Jo! „...tě honem... že jede úředník na revizi, bude brát celý kraj, ale náš okres extra. Mám to ze spolehlivého pramene, ačkoli se vydává za soukromou osobu. Protože vím, že jsi taky jen člověk, a co ti přijde pod ruku...“ (*zarazí se*) – no, jsme tu mezi sebou – „zaříd’ se podle toho, můžete ho čekat každou chvíli, jestli už tam někde nesedí inkognito. (...) A jsme v tom!

SOUDCE: To je nadělení! To snad ani není možný! Za tím něco bude...

INSPEKTOR: Ale co? Rány boží, proč revizor? A zrovna k nám?

HEJTMAN: Osud, co jinýho... Pořád jezdili po jinejch, teď došlo na nás. (...)

HEJTMAN: (...) Heleďte, pánové, já vás varoval! Ať si každé zamete před vlastním prahem, já už jsem svý zajistil. – Vy zrovna! (*Na Správce*.) To bude jeho první: chudinský ústav. (...) Radši koukejte, ať mají čistý čepičky! Nemocný se mu tam couraj jak špindíry, jen tak podomácku... A vám bych doporučoval (*na Soudce*), abyste si konečně všim, jak to vypadá u vás na soudu. V čekárně si dozorcí krmí husy, přijde strana, housata se jí pletou pod nohama! (...) Akorát nad skříní s agendou visí karabáč.

SOUDCE: To je prosím na psy. (...) Já to říkám otevřeně: úplatky беру. Ale jaké úplatky? Štěňátka. A ještě jenom od jezevčíka.

HEJTMAN: Štěňátka neštěňátka, úplatek je úplatek.

SOUDCE: Co vás nemá, Antone Antonoviči... To jestli někdo vezme kožich nebo šál pro manželku – (...)

Najednou cvakne klika a – vpadnou statkáři BOBČINSKIJ a DOBČINSKIJ.

BOBČINSKIJ: Lidi, to budete koukat!

DOBČINSKIJ: Lidičky, to je novina!

VŠICHNI: Co se stalo? Zas něco!

DOBČINSKIJ: Teda – teď se držte! – Přijdeme do hospody –

BOBČINSKIJ: – já a tady Dobčinský –

DOBČINSKIJ: Dovolte, Petře Ivanoviči, já to řeknu!

BOBČINSKIJ: Ale ne, já začal. (...) – A jen vám si sednem, když vtom takový mladý člověk –

DOBČINSKIJ: Slušného zevnějšku, v civilu –

BOBČINSKIJ: Slušného zevnějšku, v civilu, chodí po lokále, je vidět ducha... fyziognomie taková... a způsobu a tadyhle (*ukazuje na čelo*) – hlava! Já, jako kdyby mě osvítilo, povídám Dobčinskému: „Tady něco nehraje.“ Ano, a Petr Ivanovič hned takhle prstem na hostinského... „Kdopak je ten mladý muž?“ (...) A hostinský na to: „To je mladý muž, úředník, cestuje z Petěrburgu.“ – ano – „jistý Ivan Alexandrovič Chlestakov... Už tu bydlí druhý týden, z hospody nevytáhne paty, všechno na dluh, ani šesták sem od něj neviděl.“ Do mne jako když duch svatej! „Hm,“ povídám –

DOBČINSKIJ: Ne, Petře Ivanoviči, to já řek: „Hm!“

BOBČINSKIJ: Vy jste to řek předtím, ale pak jsem to řek já. „Hm! – A jak to, že tu takhle sedí, když cestuje?!“ Aha! – Pánové, to je on!

HEJTMAN: Co? Kdo?

BOBČINSKIJ: Ten úředník, co jste o něm ráčil dostat hlášení.

DOBČINSKIJ a BOBČINSKIJ: Revizor.

HEJTMAN: Nesejčkujte! Pro Kristovy rány! To není on!

DOBČINSKIJ: Ale je, je to on! Neplatí, necestuje – tak kdo by to byl?

BOBČINSKIJ: A jak si všechno prohlíží! Oči má jako jehly – (...)

HEJTMAN (*se křížuje*): Smiluj se nad námi... A že už je tu dlouho?

DOBČINSKIJ: Druhý týden.

HEJTMAN: Druhý týden! (*bije se v prsa.*) Orodovnice naše...! Vdově po kaprálovi jsem dal namrskat, trestanci nedostávali jídlo, na ulicích je svinčik, všude spoušť! Zkáza! Hrůza!

Hejtman se snaží rychle zachránit, co se dá. Policajty pošle zametat ulice a sám o revizorovi poví své manželce Anně Andrejevně a dospívající dceři Marje, aby se připravily na setkání s mimořádnou osobností. Pak jede v kočáře do hostince, kde ve stísněném pokoji bydlí mladý, bezvýznamný petěrburský úředník Chlestakov se svým sluhou Osipem.

Druhé dějství

Malý, chudě zařízený pokoj v hostinci.

CHLESTAKOV: Poslouchej... ty... Osipe...

OSIP: Poroučíte?

CHLESTAKOV: Ty – skoč tam.

OSIP: Kam?

CHLESTAKOV (*skoro zaprosí*): Dolů – do kuchyně. Ať mi přinesou oběd.

OSIP: Kdepak, tam já nejdu.

CHLESTAKOV: Co si to dovoluješ, dřeváku?

OSIP: Stejně to nemá cenu, i kdybych šel. Hostinský řek, že nedá.

CHLESTAKOV: Jak to že nedá?! To nesmí! Taková drzost!

OSIP: „A kromě toho“ – povídal – „půjdu za hejtmanem. Vy jste, se mi zdá, moc vykutálený hosti. Ten tvůj pán je podvodník. Takovejch vyžírků by bylo!“

CHLESTAKOV: A ty máš dobytku radost, že mi to můžeš opakovat!

OSIP: „To se to tu zabydlí, udělá to sekeru a člověk s tím pak ani nemůže vyrazit dveře! Ale já prej se s ním mazlit nebudu, já ho zažaluju a půjde za mříž!“

O chvíli později do hostince dorazí hejtman a zamíří do Chlestakovova pokoje. Následuje populární scéna, kdy Chlestakov a hejtman zírají ve dveřích jeden na druhého a ani jeden neví, co může od druhého čekat. Chlestakov si myslí, že ho hejtman přišel zatknout, a hejtman se obává, že ho údajný revizor smete svým přísným hněvem. Jako první pochopí skutečný stav věci Chlestakov, neboť na rozdíl od hejtmana je velkým světem protřelý, a situaci okamžitě využije ve svůj prospěch.

U dveří se pohne klika. CHLESTAKOV zvadne. HEJTMAN vstoupí, zarazí se. Oba vyděšení, koukají na sebe s vyvalenýma očima. DOBČINSKIJ se vzadu drží dveří.

HEJTMAN (*se po chvíli trochu vzpamatuje a natáhne ruce podle švů u kalhot*): Nejuctivější poklona.

CHLESTAKOV (*se ukloní*): Je mi ctí...

HEJTMAN: Račte prominout...

CHLESTAKOV: To nic...

HEJTMAN: Jakožto zdejší hejtman – je mou povinností – aby bylo o naše hosty a vůbec urozené návštěvníky řádně postaráno – že ano...

CHLESTAKOV (*zajímavě, pak hlasitě*): A co mám dělat? Já za nic nemůžu... Já se vyrovnám! Jen co mi pošlou z domova. (*Bobčinskij sem strká hlavu.*) To běžte na hostinského: hovězí jak prkno, polívku jsem musel vylít z okna. Celé dny mě moří hladem...

HEJTMAN (*se málem hroutí*): Odpusťte, ale já jsem opravdu nevinný. V tržnici míváme maso první jakosti. Okamžitě vyšetřím, kde to vzal. A jestli něco nesouhlasí, tak – Kdybyste dovolil, nabídl bych vám jiné ubytování...

CHLESTAKOV: Ne, nechci! Myslíte, že nevím, co to je, to vaše ubytování! Jakým právem? Co si to dovoluujete? Vždyť já... Já sloužím v Petěrburgu... (*Rozpálí se.*) Já, abych tak řekl, já...

HEJTMAN (*stranou*): Ježíšmarjá, to je metr! Všecko ví, všecko už mu donesli – kupci proklatý...

CHLESTAKOV: I kdybyste přived celou posádku – nepůjdu! Já to poženu až k ministrov! (*Buší pěsti do stolu.*) Jak vy si to vůbec – co vy takhle! –

HEJTMAN (*se celý třese*): Pro smilování boží, neničte mě! Mám ženu a děti! Přece byste nepřivedl člověka do neštěstí!

CHLESTAKOV: Co mi to tady? S tím na mě nechod'te! Mně namrskat nedáte, na to nemáte gebír! To bych se podíval! Já se vyrovnám, já zaplatím. Že zrovna nemám u sebe! Mít peníze, tak tu netvrdu.

HEJTMAN (*stranou*): Jo tak... Ten se vyzná! (...) (*Nahlas.*) Tedy jestli se jaksi nacházíte ve finanční tísní nebo vůbec, jsem okamžitě hotov... (*Vytáhne prkenici.*) – Je mou povinností jakožto hejtmana...

CHLESTAKOV: Vy byste –? Půjčte mi! Jenom půjčit! Hned zaplatím hostinskému. Dvě stovky by stačily, možná i méně.

HEJTMAN (*mu podává peníze*): Rovné dvě stovky, ani se s tím nepočítejte.

CHLESTAKOV: Uctivé díky! Pošlu vám to obratem. Na mě je spoleh... Vy jste ale šlechtný člověk! To jsem nečekal...

HEJTMAN (*stranou*): Sláva na výsostech! Bere peníze... Teď už to snad půjde hladce. Však jsem mu taky pro jistotu vrazil hned čtyři sta. (...)

Třetí dějství

Opět pokoj v hejtmanově domě.

Hejtman, Chlestakov, správce chudinské nemocnice, školní inspektor, všudypřítomné duo Bobčinskij a Dobčinskij a pár policajtů přicházejí z prohlídky města. Hejtman představí Chlestakovovi svou manželku a dceru; obě jsou světaznalým cizincem z hlavního města okouzleny.

CHLESTAKOV: Až jsem se přejed. To vy vždycky tak znamenitou snídani?

HEJTMAN: Výjimečně na počest tak sympatického hosta.

CHLESTAKOV: Jím rád. Vždyť člověk žije, aby jaksi trhal květy rozkoše... A to bylo – v nemocnici –?

SPRÁVCE: Ano, prosím, v chudinském ústavu.

CHLESTAKOV: Já si vzpomínám, já si vzpomínám. Stály tam postele. A pacienti jsou zdraví? Že jsem tam skoro nikoho neviděl.

SPRÁVCE: Jen asi deset, prosím, víc nezbylo, ostatní to přešlo. To už je tak zavedené, takový řád. Od té doby, co jsem se ujal vedení – ani byste nevěřil – každý se jen otřepe... Takový marod jde na vyšetření a ještě ani nepřekročí práh a už je z toho venku. Ani ne tak medicíny, prosím, hlavně poctivost a kázeň.

Chlestakov si pak celou společnost posadí kolem sebe a začne se vytahovat, jak je v Petěrburgu důležitý. Vše si pochopitelně vymýšlí, ale tady mu všichni věří.

CHLESTAKOV: (...) Já když přijdu mezi herečky – a to jsou nějaké herečky! – Chápete, sem tam napíšu nšjakou tu revui... A s Puškinem, s tím si tykám. Kolikrát se potkáme: „Tak jak, Puškine, co pořád děláš, ty kluku?“ „Ale tak,“ – on vždycky – „za moc to nestojí...“ (...)

ANNA: Tak vy ještě ke všemu píšete? (...)

CHLESTAKOV: Samozřejmě. Já už toho napsal! „Figarova svatba“, „Robert ďábel“, „Norma“ – ani už si všechny ty názvy nepamatuju. A všechno jen tak – levou rukou. (...)

ANNA: A „Tři mušketýři“ – to je asi taky od vás?

CHLESTAKOV: Můj kus. (...)

MARJA: Ale, mamá, tam je napsáno, že je to od pana Dumase. (...)

CHLESTAKOV: Ono ano, slečna má pravdu. „Tři mušketýři“ napsal Dumas, ale pak jsou ještě další tři a ty jsou mý. (...) Polívku mi vozí přímo z Paříže – parníkem. Nadzvihnete pokličku – ještě je horká – a ta vůně! (...) Večer co večer jsem na recepci nebo na plese. Na bridž máme takovou menší společnost: anglický velvyslanec, německý velvyslanec a já. (...)

Čtvrté dějství

Hejtman ubytuje Chlestakova ve svém domě. Chlestakov je tu konečně chvíli sám. Venku před dveřmi se však už řadí všichni místní hodnostáři. Jeden za druhým po uctivém zaklepání vstupují k Chlestakovovi a představují se mu jménem. Chlestakov pokaždé bez okolků využije příležitost – o peníze totiž před příjezdem do tohoto města přišel, protože je prohrál v kartách.

CHLESTAKOV (*k Soudci*): Co to tam držíte?

SOUDECE (*v rozčilení upustí bankvku*): Nic prosím.

CHLESTAKOV: Nic – vždyť jsou to peníze!

SOUDECE: Snad ani ne...

CHLESTAKOV (*je zdvihl*): No ovšem!

SOUDECE: Konec, hotovo, amen...

CHLESTAKOV: Heleďte, já bych si je půjčil, ano? :

SOUDECE: Jestli – samozřejmě – rád. (...)

CHLESTAKOV: Znáte to: měl jsem cestou mimořádné vydání – tuhle něco, tamhle něco... Hned vám to pošlu.

SOUDECE: To nestojí za řeč. Taková čest...! Dělán, co je v mých silách, abych si pílí a oddaností zasloužil... slibuji, že se vynasnařím...

CHLESTAKOV (*když Soudce vyšel*): Prima chlapík...

Chlestakov takhle dostane peníze z každého, kdo k němu vstoupí, aby si úplatkem zajistil jeho náklonnost. Chlestakov si úspěšně řekne o peníze i kupcům, kteří přijdou si stěžovat na hejtmanovo autoritářské chování. Jen jediná dvojice překvapí – Chlestakova i diváky:

CHLESTAKOV: (...) (*Na Bobčinského.*) Vy taky něco chcete? (...)

BOBČINSKIJ: Jestli vás můžu prosit, až přijedete do Petěrburgu, povězte tam všem hodnostářům, senátorům a admirálům, že tuhle – Vaše Jasnosti nebo Excellence – řekněte: v tom a v tom městě žije Petr Ivanovič Bobčinskij. Prostě jen takhle: žije Petr Ivanovič Bobčinskij.

CHLESTAKOV: Výborně!

BOBČINSKIJ: A kdyby se to nějak hodilo u cara, tak řekněte i našemu panovníkovi, že – prosím – Vaše Veličenstvo – v tom a v tom městě žije Petr Ivanovič Bobčinskij.

CHLESTAKOV: Já mu to vyřídím.

BOBČINSKIJ a DOBČINSKIJ: Promiňte, už vás nesmíme zdržovat.

CHLESTAKOV: Mě těšilo.

Děj se dále zauzlí, když se Chlestakov začne dvořit Marje – aniž by to myslel vážně – a hejtman s manželkou podlehnou představě, že proslulého hosta dostanou do rodiny. Chlestakov s Osipem ovšem zmizí, jeho skutečná totožnost je prozrazena a uprostřed všeho zmatku přijede do města skutečný revizor a rázně si hejtmana předvolává.

Nikolaj Vasiljevič Gogol, Revizor, Praha 2019, passim. Přeložil Zdeněk Mahler. .

Poznámky a vysvětlivky:

bridž – karetní hra; **Alexandre Dumas** [aleksandr dyma] (1802 – 1870) – francouzský spisovatel; **Figarova svatba, Robert d'ábel, Norma** – tři slavné opery; **fyzionomie** – podoba či výraz obličeje; **nemít gebír** – v obecné češtině *nemít oprávnění* (z něm. *die Gebühr* = /zaplacený/ poplatek), zde použito místo původního *da etavo vam daleko* (до этого вам далеко) = k tomu máte daleko; **orodovnice** – svatá přímiluvkyně Panna Maria; **Alexandr Sergejevič Puškin** (1799 – 1837) – nejvýznamnější ruský romantický spisovatel; **strana** – zde občan, který přišel na úřad.

Nikolaj Vasiljevič Gogol: Revizor: poznámky k interpretaci

Námět ke hře *Revizor* prý poskytl Gogolovi Alexandr Puškin podle skutečné události. Gogol na tomto **anekdotickém základě** vystavěl **komedii**, která vešla do dějin světového divadelnictví, protože její obsah je nadčasový a nadregionální. Hra průkopnický přinášela na jeviště **satiru, karikaturu a grotesku**, čímž aktualizovaně navazuje např. na **Molièrovy veselohry**, ale po epoše patetického romantického dramatu se divadelním kritikům zdála nedůstojná a pohoršující, takže ji státní cenzura nejprve zakázala a toto rozhodnutí zrušil až car Mikuláš I.

Kompozice hry je promyšlená. Formálně se *Revizor* člení na **5 dějství** (jako Shakespearova dramata), ale **děj** se v závěru **spirálovitě** vrací na začátek: hra začala příjezdem domnělého revizora a končí příjezdem revizora skutečného; vše, co se mezitím odehrálo, náhle ztrácí svůj význam. Gogol tu předznamenává specifický druh divadla 20. století – **absurdní drama**.

Gogolem zvolené **zahájení hry** se typově označuje latinským výrazem *in medias res* (= do středu dění): hned v první promluvě (*Pánové! Jsme tu všichni? Je zle: jede k nám revizor!*) se dozvídáme vše podstatné o ústřední zápletce. Brzy se také seznámíme se všemi postavami hry. **Pojídlem společenských vztahů** v našem světě jsou **klam, lež a korupce**, protože jen s nimi lze žít bezproblémový, byť omezený život. Této situaci nahrávají i sociálně-politické poměry: o městečko se nikdo z politiků nestará, tamější bídné poměry nikoho nezajímají a revizorova přepadová kontrola má zjevně jediný cíl: udržovat lidi v atmosféře strachu, protože takovým se nejsnáze vládne (český čtenář si tu vybaví proslulý **esej Václava Havla *Moc bezmocných*** z r. 1978, který takovou situaci ukazuje na praxi totalitního režimu tehdejšího Československa).

Postavy jsou **komické** (prohnaný Chlestakov nad nimi vyniká bezostyšnou troufalostí), **žádná** z nich **není vysloveně záporná** (i hejtman je dobrým manželem a otcem a ve vztahu k podřízeným hodnostářům chápavý), ale zároveň tu **zcela chybí kladný hrdina**. Chlestakov má dost silnou pozici na to, aby se pokusil město alespoň trochu změnit k lepšímu, ale ani ho to nenapadne, neboť hájí jen svůj **sobecký zájem**. Dokonce připraví o peníze i stěžovatele z řad obyčejných kupců. Tady někde najdeme ilustraci pro vžitou charakteristiku Gogolovy tvorby ***Smích skrze slzy*** – dílo nenabízí vůbec žádnou katarzi (očekávané osvobození od negativních emocí).

Zajímavá je **jazyková stránka hry**. Postavy hovoří bezprostředním, **hovorovým jazykem**, propleteným **oficiálními frázemi**. Ukazuje se, že ve společnosti, kde mezilidské vztahy stojí **na ziskosti a strachu**, nemůže dojít ke skutečnému **dialogu** (s nímž jediné lze řešit problémy). V legendární scéně ve dveřích pokoje v hostinci hejtman a Chlestakov vedou vlastně dva **přerývané a mimoběžné monology**, protože jsou zajati strachem jeden z druhého. A posléze soudce uplácející Chlestakova hromadí slova, která namísto smysluplného významu nesou **jen emoci ponížené poslušnosti**. Obě scény jsou tedy také blízké modernímu, zejména absurdnímu dramatu.

<https://www.csfd.cz/film/185260-revizor/galerie/>